

SÖZ UÇAR YAZI KALIR

Hiç düşündünüz mü, yazdığımız harfler neden böyle bir şekle sahip veya neden yazı yazıyoruz. Hikayemiz tam da bu zaman başladı. İnsan, gördüğünü, duyduğunu ve en önemlisi zihninden geçenleri ölümsüzleştirmek, zamana karşı bizzat kendi varlığının mührünü vurmak istedi. Çünkü biliyorlardı: Söz uçar yazı kalırdı

Hiyeroglifler (kısaca resimlerle anlatım) papirüslere döküldüğünde, her bir figür aslında birer resimdi: Bir kuş, bir su dalgası, koca bir güneş veya keskin bakışlı bir göz... Fakat zaman hızla aktıkça hayat da hızlandı; tüccarlar malların sayısını kaydetmek, krallar ise kanunları kitlelere en hızlı şekilde ulaştırmak zorunda kaldı. Gelişim insanı hızlandırmak zorundaydı. Tembellikler ve konfor alanında kalma isteği bizi yazının icadına götürecektiydi yegane gerçektir aslında. Kilometrelerce uzaktaki birine ya da gelecekteki nesillere mesaj bırakmak için her seferinde resim çizmeyi kim bekleyecekti ki? İşte o tembellik insanlık tarihinin en büyük zihinsel sıçramasını gerçekleştirdi: Resimleri değil, doğrudan sesleri işaretlemeye karar verdik.

Ve insanın gördüklerini seslendirme hikayesi Sina Yarımadası'nın kavurucu turkuaz madenlerinde çalışan Kenanlı işçilerin Mısır hiyerogliflerini kendi dillerine uyarlamasıyla başladı. O günlerde bir harf, adını doğrudan temsil ettiği nesneden alıyordu.

Mesela, bugün alfabenin en başında gururla taşıdığımız "A" harfi, aslında bir öküzün kafasından başka bir şey değildir. Kenan dilinde öküz anlamına gelen "alp" veya "alef" sözcüğü, o öküz kafasının hiyeroglif çizimidir. Zamanla bu çizim ters çevrilmiş, boynuzlar aşağıya bakacak şekilde sadeleşmiş ve bugünkü "A" harfine dönüşmüştür. Buda insanlığın tembelliği ile doğmuş olan daha hızlı yazma isteğiyle belirmiştir.

Benzer şekilde, "B" harfi de aslında ilkel bir çadırın ya da evin (beyt / bet) kuşbakışı planından doğmuştur. Harflerin ilk isimleri (Elif, Bet, Gimel...) doğrudan o nesnelerin kendisiydi. İnsanlık somut bir öküzden veya evden yola çıkarak tamamen soyut ses sembollerine ulaşmış, böylece zihnindeki düşünceyi koda dökmek için en kusursuz yolunu bulmuştur.

Peki, seslerimizle bu çizgiler arasında nasıl bir bağ kurduk? Neden bazı sesler dillerde sürekli yankılanırken bazıları çok daha nadir kendine yer bulur? Cevap, biraz da kendi bedenimizde, yani ses tellerimizin ve vokal traktüsümüzün fiziksel sınırlarında gizlidir. Konuşurken akciğerlerimizden gelen hava akımı ses tellerimizi titreştirir; ardından dilimiz, dişlerimiz, damağımız ve dudaklarımız bu havanın yolunu keserek farklı frekanslar ve boğumlanmalar yaratır. Örneğin "A" sesi, vokal traktüsün en geniş açıldığı, ağzın ve boğazın hiçbir engelle karşılaşmadan havayı dışarı saldığı en doğal, en konforlu seslerden biridir. Anatomik olarak en az çaba gerektiren bu ses, dünyanın neredeyse tüm dillerinde en çok kullanılan fonetik yapıların başında gelir. Buna karşılık "P", "B" veya "T" gibi patlamalı ünsüzler, dudakların veya dilin ani bir engelleme yapmasını, yani içerideki havayı bir an için hapsetmesini gerektirir. Fonetik alfabelerin doğuşu da tam olarak bu mekanizmanın keşfiyle anlam kazandı.

Sesin fiziksel ve anatomik doğası çözüldükçe, harfler birer resim olmaktan çıkıp insan sesinin kusursuz birer haritasına dönüştü.

Zamanla bu sesler coğrafyalara, kültürlere ve toplulukların ihtiyaçlarına göre şekillendi. Kimi diller kelimeleri birbirine yapıştırarak yeni anlamlar üretirken, kimi diller de (örneğin Arapça ve İbranice gibi Sami diller) kök kelimenin seslerini içten bükerek binlerce farklı kelime türetti. Üç ünsüzlük kökler üzerine kurulan bu yapılar, insan zihninin dili ne kadar esnetebileceğinin en güzel kanıtı oldu.

Bugün klavyede tuşlara basarken ya da bu cümleleri okurken kullandığımız her bir harf, binlerce yıl önce maden duvarlarına öküz kafası çizen o insanların pratik olma çabasının, bedenimizin anatomik sınırlarının ve insanlığın ortak hafızasının birer mirasıdır. Çizikten sese, sestten kelimeye uzanan bu yolculuk, aslında insanın kendini evrene anlatma çabasının en saf halidir.

Problem 1: Sıfırdan yeni bir alfabe tasarlayacak olsaydınız; yazılı iletişimin hızı, insan ses tellerinin anatomik yapısı ve harflerin görsel olarak kolay ayırt edilebilir olması ilkelerini göz önüne alarak nelere ve neden dikkat ederdiniz? Açıklayınız.

Problem 2: Harflerin hiyerogliflerden (resim yazıdan) bugünkü sade ve soyut şekillerine evrilmesinde (yazı yazılan malzemenin türü, ticaret yolları ve günlük pratikler gibi) hangi etkenler rol oynamıştır? Tartışınız.

Problem 3: "M", "P" ve "Ç" harflerini (seslerini) insan ağzındaki çıkış noktaları ve dudak-dil hareketleri açısından inceleyiniz. Bu seslerin çıkarılış biçiminin alfabelerdeki şekillerinin doğuşuyla veya dillerde kullanılma sıklığıyla bir ilişkisi olabilir mi? Yorumlayınız.

Problem 4: Tarih boyunca dinlerin yayılması ve kutsal metinlerin yazılması, farklı toplumların aynı alfabe ailelerini kullanmasında nasıl bir rol oynamış olabilir? Akrabalık bağı olmayan dillerin aynı harfleri paylaşması üzerine bir akıl yürütme yapınız.

Problem 5: Alfabelerdeki harfleri ve yazı sistemlerini matematiksel/mantıksal olarak nasıl inceleyebiliriz? Örneğin, farklı dillerdeki harflerin birbirine benzerlik oranını veya kullanım sıklıklarını sayısal verilerle nasıl ölçebiliriz? Fikir üretiniz.

Problem 6 : Günlük hayatta telefonla veya klavyeyle mesaj yazarken sık kullandığımız harfler (örneğin Türkçede "a, e, i, n, r") ile nadir kullandığımız harfler ("j, v, ğ, f") arasında büyük farklar vardır. Bir alfabede harflerin kullanım sıklığı ile insan ses tellerinin yorulması veya kelime köklerinin yapısı arasında nasıl bir bağ kurulabilir?

Problem 7 : Tarih boyunca insanlar gizli haberleşmek için şifreleme yöntemleri kullanmışlardır. Elinizde sadece 5 temel sesli harften oluşan kısıtlı bir sistem olsaydı, bu harflerin yerini değiştirmeden sadece yan yana gelme kurallarıyla basit bir gizli haberleşme dili nasıl kurardınız? Mantığını açıklayınız.

Problem 8 : Metinde geçen "A" harfinin öküz başından (alef) ve "B" harfinin evden (bet) türeme hikayesini hatırlayın. Günümüzdeki teknolojik veya günlük eşyalardan (örneğin kulaklık, akıllı telefon, sırt çantası veya kalem) yola çıkarak 3 yeni harf sembolü tasarlayın. Bu sembollerin neden o harfi temsil etmesi gerektiğini gerekçelendirin.

Problem 9 : Görme engelli bireylerin okumasını sağlayan Braille alfabesi, kabartmalı noktaların farklı kombinasyonlarıyla oluşur. Ses temelli normal alfabeler ile dokunma duyusuna dayanan bu sistem

arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları insan duyuları (görme, işitme, dokunma) açısından karşılaştırınız.

Problem 10 : Sadece 3 farklı ses ("a", "m", "t") çıkarabilen izole bir ada topluluğu hayal edin. Bu topluluk tekrar eden harflere izin vererek en fazla kaç farklı anlamlı "iki harfli" veya "üç harfli" kelime üretebilir? Basit bir sayma hesabı yaparak bunun dillerin kelime hazinesine etkisini yorumlayınız.

Bütün problemler 10 puandır. Cevap için en az 50 kelime sizden beklenmektedir.